

KRİZ: NASIL ALGI(LATI)LİYORUZ, NİÇİN ENGELLEYEMİYORUZ!

İzzettin ÖNDER*

Giriş

Geçen yıl ABD’de gayrimenkul ipotek piyasasında başlayan ve kısa sürede reel sektöre ve diğer ülke ekonomilerine sıçrayan, asrımızın en büyük krizi, ilgili çevreleri 1929 Krizi sonrası önlemlerinin tam tersi yönünde önlem almaya ve gelişmiş kapitalist ülkeleri krize karşı tam bir işbirliği içinde davranmaya itmiş bulunmaktadır. 1890 ve 1929 krizlerinden sonra üçüncü derin küresel kriz olarak gelişen 2008 krizi, kriz sonrası önlemler konusunda ilgililerin deneyimlerinin bir dereceye kadar artmış olduğunu göstermiş olmakla beraber, krizlerin dinamiklerinin açıklanması ve olası krizlere karşı gerekli önlemlerin alınması konularında tarihten ve sistemin işleyişinden gerekli derslerin alınmamış olduğunu da ortaya koymuştur. Aşağıda tartışacağım üzere, başat iktisat ekolünün kriz konusunda çok çeşitli anlatım denemelerine girdiği, ancak hemen tüm çalışmalarda, maalesef, sistemin genetik yapısı gündem dışı tutularak, bazen hükümetlerin hataları, bazen bireysel davranış bozuklukları ya da benzeri şokların krizlerin nedeni olarak ileri sürüldüğü görülmektedir. Oysa, 1929 Krizi’nden beri uzun bir dönem geçmiş ve sermaye olgunlaşma sürecinde olağanüstü boyutlara ulaşılmış ve bu durumun ortaya koyduğu sonuçların net olarak görülmüş olmasına rağmen, hâlâ kriz oluşumunu sistemin devinim kuralları dışında tutma ve olgular arasında nedensellik ilişkisi kurmama çabaları başat iktisat ekolünün hakim yaklaşımı olmakta ve, maalesef, bu yaklaşım söz konusu ekolü bilimsel olmaktan uzaklaştırmaktadır. Aşağıda, önce krizin mekanik oluşum ve gelişimini görüntüsel olarak açıklayıp, izleyen bölümlerde bu görüntüyü yansıtırcasına krizin yüzeysel anlatımını veren başat iktisat ekolünün totolojik yaklaşımını verip, daha sonra da, krizlerin, özellikle de son krizin öğrettiklerine değindikten sonra, bu ekolün bilimsellik ölçü-

* Prof. Dr. İstanbul Üniversitesi

tü üzerine bazı düşüncelerimi paylaşarak yazıyı sonlandırmak istiyorum. Yazıda amacım, içinden geçtiğimiz son küresel krizi ele alış ve anlatış (maalesef, çözümleme değil!) yöntemi üzerinden başat iktisat ekolünün ideolojik boyutunu sergilemek olduğundan, Marksist kriz teorisini kapsam dışı tutacağım.

Kriz Oluşumu ve Algılanışı

1929 Krizi de son kriz de finansal sektörde başlamıştır. Ancak, krizlerin finansal sektörde ortaya çıkması, krizlerden bu sektörü sorumlu tutmada yeterli bir kanıt oluşturamaz. Zira sistem, özünü reel sektörün oluşturduğu bir bütündür ve sektörler birbirini tamalayıcı şekilde çalışırlar. Finans sektörü reel sektörden kaynak sağlayıp beslenirken, aynı zamanda da reel sektörün potansiyel kriz aşamalarını yumuşatma işlevi görür. Bu anlamda bir tür türev ve sanal sektör olan finans sektörünün, oluşumundan günümüze dek uğradığı olağanüstü değişimine ve günümüzde görülen anormal boyutlarda büyümesine neden olan sektör, aslında giderek derinleşen krizini aşmaya çalışan reel sektördür. Finans sektörü reel sektörün krizlerinin ertelenmesinde önemli bir işlev gördüğü gibi, kendisi de tipik bir kapitalist işletme modeli çerçevesinde büyümeye çalışarak, önce finans piyasasında patlak veren, daha sonra da tüm ekonomiyi etkisi altına alma potansiyeli taşıyan olağanüstü risk oluşturmaktadır. Finans kesimi kendi dinamikleri ile büyürken, giderek reel sektörden koparak güvensizlik ve kriz alanına girer. Böylece oluşan finansal kriz tüm piyasalarda güvensizlik yaratarak ekonominin her alanını etki altına alır. Finans sektörünün krize sürüklenmesi, kredi sağlama yoluyla reel sektöre piyasa genişletme hizmeti sunma işlevini de ortadan kaldırdığından, aynı anda reel sektörün potansiyel krizinin de açığa çıkmasına neden olur.

Akut duruma gelen krizlerin önce finans sektöründe baş göstermesi sürecinin irdelenmesi, finans sektörü ile reel sektör arasında, önce ilişki, ikinci aşamada ise ilişki kopuşu süreçlerinin incelenmesini gerektirir. Finans kesiminin ilk kaynağını reel sektör kârlarından oluşturulan başlangıç sermayesi ve mevduat fonları oluşturur. Diğer bir deyişle, finansal sektörün parasal kaynağını reel sektörde oluşturulan sömürünün bir parçası oluşturmaktadır. Böylece oluşturulan finansal fonlar, üretim ve tüketim piyasalarında kredi olarak ekonomik sürece sokulur. Üretim piyasasında sermaye kesimine borç görüntüsü altında verilen fonlar risksiz yatırım kaynağı olarak, tüketim piyasasında devreye sokulan fonlar ise, bireylerin gelecekteki gelirlerine karşılık oluşturulmuş tüketim kaynağı olarak piyasaların genişletilmesini sağlar. Görülüyor ki, finans kesimi, reel kesimde oluşturulmuş sömürü mekanizmasının daha da genişletilerek uygulanması aracından başka bir şey değildir. Zira, sermaye kesimine verilen borç karşılığı oluşan faiz bir maliyet unsu-

ru olarak muhasebeleştirildiğinden, hem emek gelirini hem de devletin vergi hissesini tırtıklarken, tüketicilere verilen tüketici kredisi de tüketicilerin ileri dönemlerde elde edecek gelirlerini faiz ilavesiyle sömürür. “Yaşam boyu gelir hipotezi” ile, gelecekteki gelirlerin şimdiki zamana çekilmesinde bizzat tüketicilerin tercihlerinin olduğu düşünülebilir olmakla beraber, tüketim ekonomisi kalıbına hapsedilmiş günümüz topluluklarında bu savın geçerliliğini yitirmiş olduğu açıktır.

Finansal kurumlar da, kapitalist sistemin işleyiş dinamikleri çerçevesinde, büyüme arzu ve hırsı ile faaliyetlerini sürdürürler ve devamlı olarak genişlerler. Söz konusu sektörün büyümesi, kredi talebi alanlarının genişletilmesine ve bu alanlarda sunulan kredilerin faiz gelirlerinin yükseltilmesine dayandırılır. Finansal sektörde söz konusu reel kaynaklar dışında, kendi içinde zincirleme çalışarak sanal kaynak da üretilir. Örneğin, bir finans kuruluşu verdiği krediyi başka bir finans kuruluşuna satarak, kredinin bir miktarını likit varlık pozisyonundaki kaynak gibi yeniden işleme sokabilir. Krediyi satın alan finans kuruluşu da, bunu bilançosunun aktifinde artış olarak göstererek kendisine yeni kredi olanağı yaratabilir. Böylece, finans sektörü reel sektörde hiçbir karşılığı olmayan, kendi içinde ve tamamıyla sanal sermaye ve kredi genişlemesi yaratmış olur. Bu süreçte piyasalara güvenli kâğıtlar kadar, son zamanlarda “*asitli fonlar*” (subprime instruments) olarak bilinen güvensiz ve riskli kâğıtlar da saçılır. Finans zincirinin özellikle asitli fonlar alanındaki zayıf bir halkası kırıldığında, sanal âlemin gerçek yüzü ortaya çıkar ve böylece finansal sektörde kriz patlak vermiş olur. Finansal sektör krizi ile oluşan güven zaafı, finans dünyasının oluşturduğu piyasa desteği ile ancak ayakta durabilen reel sektörün potansiyel krizinin ortaya çıkmasına da neden olur.

Başat İktisat ve Kriz

Son krizin oluşumu ve çevreyi etkilemesinin görüntüsü bu şekilde özetlenebilir. Ancak, “*kriz*” sözcüğü farklı iktisat ekollerinde farklı biçimlerde ele alınır. Sistemin genetik yapısını ve işleyişini odağına koyan Marksist ekolde kriz olgusu, akut hâlinin arkasındaki kronik gelişmeleri ile birlikte ele alınır. Başat iktisat ekolünde ise, sistemin genetik yapısı ve sermayenin organik bileşimi gündem dışı tutulduğundan, krizlerin kronik alt-yapı oluşumları hemen tamamıyla dışlanıp, salt akut durumun görüntüleriyle iktifa edilerek, yukarıda özetlendiği şekilde, yüzeysel anlatımlara yer verilir. Oysa, akut biçimde su yüzüne çıkan her krizin oldukça uzun olgunlaşma ve/veya öteleme aşaması vardır. Krizler, dış görüntüleri ile, yıkım olarak algılandığı halde, özde, sistemin kendisini yenilemesi, güçlü dokuların monopol gücü oluşturması ya da olan gücünü pekiştirmesi ve böylece kronik kâr oranı daralması krizini aşma çabasıdır. Sermayenin kronik krizi, akut krize

dönüşmeden, bazı elverişli koşullarda sistem içi mekanizmalarla da aşıyor olabilir. Tarihsel süreçte iki kez böylesi kriz-erteleme projesi yaşanmış olmakla beraber, her iki proje de başat iktisat ekolü tarafından derin birer kriz göstergesi olarak algılanmamıştır. Bunlardan birincisi Keynesyen makroekonomi sistemi üzerine oturtulmuş “sosyal devlet politikaları”, ikincisi ise “küreselleşme” olgusudur.

1929 Krizi finansal kesimde başlamış olduğu halde, krizin açıklanması ve aşılması bağlamında Keynes talep yetersizliği kavramı üzerinde durmuş ve daralan piyasaların kamu harcamalarının artırılması ve açık bütçe politikaları ile genişletilmesi gerektiği görüşünü ileri sürmüştür. Böylece Keynes, finansal kriz gibi yansıyan sorunun asıl kaynağının reel sektör olduğunu ortaya koymuştur. 1950 yılından 1975'lere dek Keynes teorisine dayalı sosyal politika uygulamaları da, finansal sektöre analogik olarak, piyasaları genişletmeyi ve reel sektörün sıkışıklığını gidermeyi amaçlarken, finansal sektörden farklı olarak, piyasaların genişletilmesi maliyetini hizmetten yararlananların üzerine değil de, tüm topluma yayarak, gelir dağılımının düzeltilmesinde de kısmen etkili oluyordu. 1950 ile 1970'lerin ortalarına dek sürdürülmüş olan sosyal devlet politikaları aslında kapitalist dünyada reel krizleri öteleyici işlev görmüştür. Başka bir deyişle, sözü edilen dönemde sosyal devlet politikaları uygulamasına geçişte, komünizm korkusu ve fordist üretim sürecinde yaşanan yoğun emekçi mücadelelerini de yadsımadan, çok önemli bir nedenin de reel sektöre piyasa açma ve böylece sıkışıklığını önleme olduğu gerçeği ortadadır. Hal böyle iken, başat iktisat ekolü Keynesyen teori üzerine oturtulmuş olan sosyal devlet politikaları ile yaşanmış olan pembe dönemin, aslında, ulus-devlet modeli içinde oluşan krizlerin öteleme politikası olduğu gerçeğini görmezden gelmiştir.

Başat iktisat ekolünün tarihsel süreçlerinin çözümlemesinde yapmış olduğu ikinci atlama da, “küreselleşme” söylemi ve politikalarıyla kapitalizmin tüm dünyaya yayılma çabalarının, giderek olgunlaşarak ulusal sınırlara sığmaz hâle gelmiş olan merkez kapitalizmin sermaye yapısının yaşadığı krizin aşılması politikasından başka bir şey olmadığını, belki de kasıtlı olarak, algılamamış olmasıdır. “Washington Uzlaşması” kuralları çerçevesinde ve “piyasa” söylemi doğrultusunda merkez sermayenin tüm dünyaya kendi kuralları ile yayılmaya çalışmasının ekonomik anlamı, bir yandan üretim faktörleri piyasalarını genişletme yoluyla maliyet tasarrufu sağlayarak, diğer yandan da tüketici piyasaları alanını genişletme yoluyla satış hasılatını yükselterek, merkezde konuşlanmış sermayenin olgunlaşma krizini aşma çabasından başka bir şey değildir. Hal böyle iken, yâni gelişmiş merkez kapitalizm çevresel ekonomilere yayılarak sömürü ağlarını genişletmeye çalışırken, çevresel ekonomiler de, maalesef, bu çabayı kendilerine yöne-

lik bir tür nimet olarak görmüş ve küreselleşme ile kendilerine yeni ufuklar açıldığı zehabına kapılmışlardır!

Sosyal devlet politikalarını ve küreselleşmeyi, sırasıyla, merkez sermayenin olgunlaşma aşamasına denk düşercesine, kriz aşma ve/veya erteleme politikası olarak algılamamış olan başat iktisat ekolü, krizlerin oluşumu hakkında da tatminkâr bir açıklamada bulunamadığı gibi, kriz önleyici önlemler de geliştirememiştir. Nitekim, başat iktisat ekolünün standart kriz senaryosu, **Minsky** modeli ile şöyle verilmektedir: Birinci aşamada taşınır ve/veya taşınmaz varlıklarda talep şişmesi ve fiyat yükselişi görülür. İkinci aşamada âni fiyat dönüşü ve piyasalarda çöküş ortaya çıkar. Bu durum ekonomik aktörlerde paniğe yol açarak, ekonomik çöküşü daha da hızlandırır ve derinleştirir. Böylece tüm piyasalarda yaygın olarak ileriye yönelik güvensizlik oluşarak tüketim piyasasında talep kısılması yaşanır ve, doğal olarak, üretime yönelik yatırımlar da kısılınca sermayenin değersizleşmesi yaşanarak, işsizlik baş gösterir. Görüldüğü gibi, başat iktisat ekolünün en güçlü kriz yorumcusunun yaptığı da totolojiden öteye geçmemektedir; yâni, nedensellik ilişkisine girmeden, salt yüzeysel görüntüyü aktarmaktadır.

Kapitalist krizlerin geniş bir tarihini vermiş olan **Charle P. Kindleberger ve Robert J. Schiller** de, *“Manias, Panics, and Crashes”* (Delilikler, Panikler ve Krizler) gibi ilginç bir adla eski kitaplarının yeni baskısını yapmışlardır. Kindleberger ve Schiller de krizleri, Minsky'nin üçlü finansman işletim modeline dayandırarak, analizden çok, şekilsel anlatım içinde aktarmıştır. Minsky'nin üçlü finansman modeli *“hedge finansman modeli”*, *“spekülatif finansman modeli”* ve *“Ponzi finansman modeli”* olarak verilmektedir. Hedge finansman modelinde elde edilen gelirler zorunlu ödentilerin üzerindedir; spekülatif finansman modelinde elde edilen gelirler zorunlu ödentileri karşılamaya yeter, ancak anaparanın çevrilebilmesi için yeni kaynak ihtiyacı söz konusudur; Ponzi finansman modelinde ise, elde edilen gelirler zorunlu ödentileri dahî karşılayamaz durumda olduğundan, her an risk söz konudur. Minsky anlatımında, olağan dönemlerden kriz dönemine evrilirken hedge finansman modelindeki işletmeler spekülatif finansman modeline, spekülatif finansman modelinde olanlar ise Ponzi finansman modeline dönüşür. Böylece, finans sektörü içinde kriz, birbirini beslercesine giderek derinleşir.

Kapitalist dünyanın diğer ünlü akademisyenleri de, meslekdaşlarını krizleri görmemekle eleştirirken, çoğu zaman bizzat kendilerini de ele vermekteler. Kapitalizmin kronik krizinin 2008 ortalarına doğru âniden küresel boyutta akut hâle dönüşmesi sonucunda birçok ünlü akademisyen hem krizin nedenleri hem de olası çözümler üzerine geliştirdikleri fikir ve önerilerini kitaplaştırdılar. Bunlar arasında 2001 yılı Nobel Ödülü sahibi **George A. Akerlof** son kitabında günümüzün en

nl parasal iktisatçılarından **Milton Friedman**'ın dahî son ana kadar Keynesci olduğunu ve Keynes politikaları ile krizlerin nlenmiş olduğunu ifade ettiğini belirtmektedir. Friedman'ın, 1936 yılında Keynes anısına ayrılmış olan TIME dergisine vermiş olduğu beyanatta Keynesciliği övdüğü ve Keynes teorisi sayesinde krizler konusunun kapandığını savunduğu belirtilmektedir. Princeton niversitesi profesörlerinden ve Nobel dl sahibi **Paul Krugman** da yine aynı derecede çok ünlü bir başka akademisyenin, **Robert Lucas**'ın da geçtiğimiz yakın zamana kadar kriz sorununun makroekonomi politikalarıyla çözülmüş olduğunu, bundan sonra gelişme ve büyüme sorunlarına eğilinmesi gerektiği konusunda söylemlerde bulunduğunu yazmaktadır. Halen FED Başkanı olan **Ben Bernanke**'nin dahî, ğretim yeliği döneminde, makroekonominin kriz sorununu çözdüğünü ve bundan böyle ufak dalgalanmalar dışında kapitalist sistemin olağan rayında seyredeceğini vurguladığını çeşitli kaynaklarda belirtilmiş bulunmaktadır. Oysa, sözü edilen ünlü ve Nobel dl sahibi akademisyenler 1990'larda umutvar söylemlerini geliştirirken bile, lider ülkelerden Japonya'dan derin kriz sinyalleri geliyordu.

Krugman, kriz üzerine yazdığı kitabının 1999 baskısında yaşanan pembediklerle avunulmaması gerektiğini, eğer cidd önlemler alınmaz ise, kapitalist dünyanın geleceğin acı deneyimlerine sahne olacağını da belirtmiş olmakla beraber, ne sistem sorununa değinmiş ne de olası krizlerin nlenbilmesi için ne tür önlemlerin alınması gerektiği konusunda bir ipucu vermiştir.

Kriz dinamiklerinin açıklanmasında davranışsal model kullanan **Akerlof ve Shiller** ise, yaşanan krizlerin ekonomik ajanların "hayvansal dürtüleri"nin bir sonucu olduğunu ileri sürmüştür. George A. Akerlof ve Robert J. Shiller yazmış oldukları, 2009 tarihli "*Animal Spirits*" (Hayvansal Ruhlar) adlı eserde, ekonomik krizlerin piyasa ajanlarının hayvansal dürtülerinin bir sonucu olarak ortaya çıktığını açıkça belirtmektedir. Yazarlara göre, bireyler rasyonel davranış modeli çerçevesinde kendi çıkarlarını gözetir ve davranışlarını buna göre ayarlarken, bu davranışların toplumsal açıdan da rasyonel olmasını beklemek doğru değildir. Bireyler, hayvansal dürtülerine ve geçmişe ait hafızalarında yer etmiş bilgilere kapılarak kendileri için rasyonel gördükleri, ancak toplumsal açıdan zararlı davranış modellerine savorulabilirler. Söz konusu hayvansal dürtülerin frenlenebilmesi için de devletin "müşfik baba" rolünü oynaması, ekonomi üzerinde çok baskıcı olmadan, ancak piyasaları da aşırı derecede serbest bırakmadan, ılımlı kollayıcılık görevini yapması gerektiği sonucuna varmaktadırlar. Adı geçen ünlü ve Nobel sahibi akademisyenler, ne "birey-sistem" analizine girmişler, ne de "*kriz dinamikleri-sistem*" ilişkisine yer vermişlerdir. Oysa, bireysel ve toplumsal davranış kalıplarının oluşumu ve şekillenmesi üzerinde, Freudian ve Marksist yaklaşımlar çeşitli

araştırmacılarca incelenmiş bulunmaktadır. Bu konuya eğilmiş olan **Richard Lichman**'ın "*The Production of Desire*" adlı eserinde bireysel davranış kalıbının sistemin bir ürünü olduğu ortaya koyulmaktadır.

Görüldüğü üzere, başat iktisat ekolünde, kapitalist krizler içinden her geçişte bile, sistemle ilgili hiçbir gerçek algılama ve öğreti sağlanmadan, krizlerin sorumluluğu bazen kamusal ajanların hatalarına, bazen hırslı bireylerin davranışlarına, bazen de küreselleşmeye tam uyum sağlanamaması vs. gibi nedenlere bağlanarak, her seferinde gerek sistemik işleyiş tarzının, gerekse birey davranış modellerinin oluşumundan sistem sorumlu tutulmamaktadır. Burjuva akademisyenlerinin görevi de bundan öte olamaz! Nedensellik ilişkisine girmeden, son krizin nedeni olarak da 1990'ların başında FED'in aşırı faiz indirimi ve buna bağlı olarak da krediye hücumun verilmesi, sistem analizinden kaçışın önemli bir örneğini oluşturmaktadır.

Kapitalist krizler, kendi süreçleri içinde oluşurken, aynı zamanda da oluşmuş bir sosyo-ekonomik ortamda patlarlar. Böyle bir sürecin sonucunda ortaya çıkan kaos durumu, potansiyel olarak, hem emek sınıfına hem de sermaye sınıfına önemli olanaklar sağlar. Sınıflararası mücadelenin en üst düzeye çıktığı kriz anı, görece en yüksek birikimli ve en güçlü sınıfın yolunu açar. 1929 Krizi ertesinde, uluslararası sermaye mücadelelerinin olduğu kadar, ulus içi sınıf mücadelelerinin de önü kısmen faşizan yönetimlerle alınmış ve sonradan yaşanan İkinci Paylaşım Savaşı ile de ertelenmiştir. İkinci Paylaşım Savaşı sonrasında bir yandan estirilen anti-komünist propaganda 1917 Devrimi'ni emekçilere örnek olmaktan çıkarırken, diğer yandan da yaygın olarak uygulamaya koyulmuş olan sosyal politikalar sermaye dışı kesimlerin önünü tıkamıştır.

1970'lerin ortalarından itibaren giderek yaygınlaştırılan küreselleşme politikası ise, uluslararası sermaye mücadelesinin bir yansıması olduğu kadar, ulusların emekçilerinin parçalanması ve birbirine rakip olma konumuna sürüklenmesi projesi olarak okunmalıdır. Sermayenin aşırı olgunlaşması ve organik bileşiminin emek aleyhine seyretmesi yanında, yaratılan katma değer büyük bölümünün sermaye sınıfına gidiyor olması, işsiz kalan ve yoksullaşan emekçileri birbirine rakip konuma getirirken, emeğin uluslararası serbest dolaşım haklarının bulunmaması da küresel bir emek hareketinin önünü tıkamıştır. 2008-9 Krizi, dünya emek hareketi konjonktürünün en zayıf noktasında oluşarak, sınıfsal mücadelede, maalesef, emek aleyhine sermayenin önünü açmıştır. Sovyetler'in ve Kızıl Çin'in inatılmaz dönüşümleri ve genelde sosyalizmin iniş konjonktüründe olması, günümüz krizinin emekçiler lehine avantaj oluşturmasını engellemiştir. Benzer durum, maalesef, Türkiye için de geçerlidir. Nitekim, krizin başlangıcından günümüze dek,

sermaye örgütlerinin hükümetle içiçe hergün gidişata hakim olma çabalarına karşın, emekçi örgütlerinin bir-iki cılız kıpırdanışından başka bir çabası ortaya çıkmamıştır.

2008 yaz aylarına doğru başlamış olan son akut kriz üzerinden bir yılı aşkın bir süre geçmiş bulunmaktadır. Krizle beraber, başta ABD olmak üzere, merkez kapitalist ekonomiler piyasalara büyük miktarda paralar enjekte edip, bankalar arası kredi işlemlerini destekleyerek, 1929 Krizi sonrası alınmış olan önlemlerin tersi yönünde bir politika izlemişlerdir. Milyarlarca dolar ve euro dünya piyasalarına saçılmış bulunmaktadır. AIG gibi çok sayıda büyük finans kuruluşları yanında, GM gibi dev reel üretim ünitelerinde de kamu ortaklığı oluşturulmuştur. ABD’de toplumun bir bölümünün özel sosyal güvenlik hakları yok olmuştur. ABD’de devlet belirli gelir düzeyindeki ailelere kriz desteği olarak malî destek sağlamıştır.

Tüm bu önlemlere rağmen, piyasalarda etkin talep canlanması yaşanmamış ve kriz öncesi duruma dönülememiştir. Kapitalist kriz mantığı çerçevesinde kritik nokta da budur; kriz sonrası durum kriz öncesi durumla aynı olamaz. Çünkü kriz, sermayeler arasındaki savaşın bir tür su yüzüne çıkması olayıdır. Kriz içinde marjinal altı verimlilik düzeyinde çalışan sermaye unsurları piyasadan silinecek ya da el değiştirecek, krize dayanıklı sermaye elemanları ise eskiye oranla daha güçlü ve monopolist tür bir yapılanma içinde piyasa işlemlerine devam edecektir. İşsiz kesim ise eskiye göre daha düşük ücret düzeyine razı olarak bazı sektörlerde iş olanakları bulacaktır. Şu anda, merkez kapitalist ekonomilerde yaşanan süreç bundan ibarettir. Doğal olarak, ilk şok atlatılmış ve sistem eskiye göre daha alt düzeyde belirli bir istikrara yönelmiştir. Nitekim, Dünya Bankası raporlarına göre, içinde bulunduğumuz yıl dünya ekonomisinde küçülme ve doğal olarak işsizlikte artış beklenmektedir. 2010 yılı için fazla güçlü tahmin yürütülmemekle beraber, 2010 sonbaharına doğru ekonomilerde belirli canlanma işaretlerinin olabileceği ifade edilmektedir.

Geçen krizler gibi bu krizde de son kertede görelî istikrar durumu oluşacaktır. Ancak, bu durum akut krizden çıkış olarak yorumlanabilir olmakla beraber, sermayenin organik bileşimindeki değişime ve sermayenin olgunlaşmasına bağlı olarak, kronik kriz çizgisinin derinleşmekte olduğunu görmek gerekir. 1890 ve 1929 büyük krizlerinde yaşanan akut duruma sistem içi çözümler bulunmuş ve böylece sistemin devamı sağlanmıştır. İçinden geçtiğimiz, olağanüstü boyutlarda büyüyen merkez sermayenin son derin krizinin küreselleşme ile aşılmaya çalışılması ancak yirmi yıla yakın bir süreyi idare edebilmiştir. Merkez sermayenin tüm yerküreyi hem üretim hem de tüketim pazarı olarak kendi emrine alması dahî ka-

pitalizmin derin krizine engel olamadığına göre, sermayeler arasında yaşanacak olan muhtemel bir “Üçüncü Paylaşım Savaşı”nın eşliğine gelmiş demektir. Bu aşamada, **Schumpeter** türü yoğun teknolojiye yönelinebileceği gibi (yaratıcı yıkıcılık politikası), kapitalizm içi bir tür soğuk savaş dönemine de giriliyor olabilir. Bunu bize gelecek gösterecektir.

Kapitalist Krizler Neden Önlenemez

Kapitalist krizler, sermayenin olgunlaşması ve organik bileşimindeki değişime bağlı olarak oluşan kâr oranı sıkışıklığının giderilmesinin en radikal yöntemi olduğundan, sistemsel devrimin sürdüğü sürece, doğal olarak, kriz koşullarının olgunlaşması da kaçınılmazdır. Başka bir deyişle, kapitalizm yaşamı boyunca krizler de insanlığın kaderi olarak sürgit devam edecektir, çünkü krizler sıkışan sermayenin soluklanma kanalıdır. Ancak, kapitalizm krizlere gebe olduğu kadar, yukarıda kısaca açıklandığı üzere, krizleri erteleme mekanizmalarını da barındırır. Sermayenin soluklanma süaplarının kullanılabilirdiği ortamlarda çeşitli sosyal politikalar veya küreselleşme gibi anti-kriz siyasetleriyle krizler ertelenebilir, ancak önlenemez. 2008-9 Krizi’nde olduğu gibi, kronik seyreden krizler, anti-kriz politikaların etkisini yitirdiği dönemlerde akut olarak patlarlar.

1929 Krizi sosyal devlet politikaları, 1970’ler krizi ise küreselleşme politikaları ile kısmen aşıldı veya böylece krizler ertelendi. Artık, tüm yerküreye hakim olma gücüne ulaşmış olan merkez sermayenin, kendi dinamikleri içinde durduramayacağı birikim ve büyüme sonucunda ortaya çıkacak piyasa gereksinimi için sınıra gelmişken, sıkışan sermayenin önündeki seçenekler ne olabilir! Sanırım, bu aşamada görülebilen tek seçenek; merkez sermayenin kendi aralarında şiddetli bir piyasa mücadelesine girerek hakimiyet yarışında başarı sağlama çabası yanında, çevresel konumlu ekonomiler üzerindeki sömürü oranını yükseltmek olacaktır. Böylesi gelişmenin olası politik yansıması, gelişmiş ekonomilerin birbirlerine karşın giderek sertleşmesi, buna karşın, çevresel konumlu ekonomilerin ise, gelişmemişliğin bilinç düzeyi göstergesi olarak, yabancı sermayeyi bir nimet olarak görmesi olabilir. Kriz dönemlerinde gelişmiş ekonomilerin silah harcamalarını arttırmalarının bir nedeni teknolojik atılım yapmak ise, diğer nedeni de çatışma gücünü yükseltmektir. Nitekim, Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü’nün (SIPRI) yaptığı araştırmaların sonuçları insanlık açısından bu korkunç gerçeği ortaya koymaktadır. Enstitünün sıralamasında ABD birinci, Çin ikinci, üçüncü olan Fransa’yı ve dördüncü olan İngiltere’yi ise Rusya izlemektedir. Umalım, bu korkunç senaryo gerçekleşmez!

Böyle bir çatışmanın ekonomi alanındaki senaryosunun ön hazırlığı geçtiği-miz aylarda ABD'nin öncülüğünde Avrupa'da yapılmış olan G-20'ler toplantısında gerçekleştirilmiştir. Bu toplantının yazımız açısından can alıcı kararları, 2010 yılında ve izleyen dönemde gelişmiş ekonomilere 5 trilyon dolar dolayında sermaye tahsisi, finansal sıkıntı içine girecek ekonomilere ödeme kolaylığı sağlamak üzere IMF'ye yeni fon kaynağı sağlanması ve küresel ticaret bağlarının gevşetilmemesi önerileridir. Bu üç önlem bir arada ele alındığında, ilgili çevrelerce örtülü olarak, yaşanan küresel krizin salt finansal sektörün patolojik şişkinlikle reel sektörden ayrışması şeklinde değil, derindeki asıl sorunun reel sermayenin krizinin olduğu şeklinde yorumlandığı anlaşılmaktadır. Söz konusu kararlarda, finans kesimine çeki-düzen verilme çabası yanında, asıl hedefin reel sektörde teknoloji savaşı ve değişime yönelmek olduğu görülmektedir. Gelişmiş ekonomilerde yapılması düşünülen ileri düzeyde teknoloji-yoğun yatırımlar, bu ekonomileri teknoloji üretmede birbirleri ile mücadeleye iteceği kadar, çevresel ekonomilerden de net olarak ayıracaktır. Bunun karşısında çevresel konumlu ekonomiler, merkez ekonomilerde üretilen teknolojinin montaj yoluyla üretime aktarılması ile işlevlendirilecektir. Küresel ekonomik işleyişin sınırlandırılmaması talebinin arkasında böyle bir dinamiğin olduğu açıktır. Böylece çevresel ekonomiler hem dünyasal katma değerden görece düşük pay almış olacaklar hem de büyük carî açıklar vereceklerdir. İşte bu aşamada da, söz konusu ekonomilerin imdadına, faiz yükü bu ekonomilere yıkılarak sağlanacak IMF kredileri yetiyecektir. Böylesi üçlü dinamiğin işletilmesi sonucunda, küresel yeni üretim zincirinde gelişmiş ekonomilerin en tepede teknoloji üretimi odağı haline getirilmesi; geliştirilen teknolojilerin uygulanması ve buna uygun üretimin gerçekleştirilmesinin, parçalı üretim ve esnek çalışma koşulları ile, çevresel konumlu ekonomilerde konuşlandırılması ve küresel ilişkilerle bu sürecin uluslararası düzeyde oturtulması amaçlanmaktadır. IMF'nin rolü de, bu işleyişte görece yoksullaşacak olan çevresel konumlu ekonomilerin görünürde imdadına koşarak sistemin işleyişini sağlamak ve bu arada, çevresel konumlu ekonomilerde üretilen katma değerden giderek büyüyen parsayı merkeze aktarmaktır. Böylece, *"Yeni bir Yeni Dünya Düzeni"* yaratılmaya çalışılmaktadır!

Krizin Öğrettikleri

- **Ekonomi-Devlet İlişkisi:** Keynes teorisine dayalı sosyal devlet politikalarının uygulandığı İkinci Paylaşım Savaşı sonrası dönem dışında kalan tüm dönemlerde ve özellikle de son dönem küreselleşme politikalarında devletin ekonomiye müdahale etmemesi, ekonominin kendi sürecinde işlemesine olanak sağlanması önerilmiş ve aksi durumun ekonomik işleyişe zarar vereceği iddia edilmiştir. Oysa,

ulus-devletin ortaya çıkma sürecinde olduğu gibi, bu tarihi izleyen tüm dönemlerde de sermayenin her hareketinde devlet erki sermayenin yanında yer almıştır. Yasaların ihdas edilip uygulanmasından, emeğin baskılanmasına dek olduğu kadar, son dönemlerde de küreselleşme politikasının yaygınlaştırılmasında hep devlet aygıtı kullanılmıştır. Küreselleşme sürecinde devlet sermayenin önünü açmada işlev görürken, aynı süreçte devlet emekçilerin önünü kapatma ve hareketlerini kısıtlama işlevi görmüştür. Günümüzde de krizle savrulan kuruluşlara devlet müdahale etmekte, görece güçlülere destek sağlayarak ekonominin monopolleşmesine hizmet etmektedir. Bu bağlamda devletin ekonomiye müdahalesi, hiçbir tereddüde mahal bırakmayacak şekilde bir kapitalist işlemdir; Akerlof ve Schiller'in sözünü ettiği, devletin piyasalara ılımlı müdahalesi Marksizmle ilgili olmayıp, tam tersine, kapitalizmin altın kuralını yansıtmaktadır. Ancak, son kertede tüm yaşadıklarımızın, tarihsel süreç ve trend olarak kesinlikle Marksizmle ilgisi vardır; o da, kapitalizmin bir dünya sistemi olarak gelişeceği ve çevre halklarını proleterleştirerek zamanla yoksullaştıracığı görüşü yanında, yaşanacak krizlerle sarsılan sistemde devletin emekçileri baskılayıp, güçlülerin yanında yer alacağı görüşüdür. İşte, günümüzde yaşadığımız olgu tam da budur! Kriz sonrasında yapılmış olan kamulaştırmalar ve G-20'ler toplantısında alınmış olan özellikle finansal sektörünün denetlenmesi kararı da, küreselleşme sloganlarının anlamsız olduğunu ortaya koymaktadır. Son kriz, tüm kapitalizm tarihinin de gösterdiği gibi, devlet güçlü ve koruması olmadan kapitalist sistemin yaşayamayacağı ve gelişemeyeceğini açıkça kanıtlamıştır!

- **Ekonomi-Piyasa İlişkisi:** Başat iktisat öğretisinde geçerli hakim görüşün temelinde, piyasaların ekonomide tüm işlemleri sıfır maliyetle ve etkinlik kuralına uygun bir biçimde gerçekleştireceği, bunun dışında başka bir dış müdahaleye gerek olmadığı savı yatmaktadır. Sosyal devlet politikalarının reddedilmesinden kamu iktisadî teşebbüslerinin özel sektöre devredilmesine dek bir dizi uygulamanın dayandığı görüşte de, devletin piyasalara müdahale etmemesi ve piyasa işleyişini serbest bırakması mantığı hakim olmuştur. Oysa, gelişmiş merkezlerin dayattığı bu politikalar, eşitler arasında ve eşitleyici ekonomik işlemleri değil, eşitsizler arasında ve eşitsizliği artırıcı işlemleri başat kıldığından, piyasa işlemleri sonucunda güçlüler daha güçlü çıkmışlardır. Tarih boyunca da piyasalar ekonomik güçleri eşitleyici değil, tam tersi, eşitsizlik oluşturu ve artırıcı biçimde çalışmıştır. Görece rekabetçi piyasalardan monopolist piyasalara geçiş böylesi patolojik oluşumun tipik sonucudur. Ancak, piyasanın gizemi, oluşum esnasındaki sömürüyü perdelemesi ve tüm tarafların, hiçbir itiraz geliştirmeden oyuna iştirakini sağlamasından kaynaklanmaktadır. Piyasa ilişkisinde başat sermayenin oyununu ra-

hat oynayabilmesi için, siyasal gücü bulunan kamu ajanlarının bu ortamda bulunmaması gerekmektedir. Zira, piyasa güçlerinden arındırılmış bir siyasal erkin piyasalara ve bu yolla sermayenin manevra alanına müdahalesi olamaz ya da çok güç olur. Buna karşın, elinde ekonomik üretim aracı olan ve piyasada aktif konumda bulunan siyasal erk, politik avantaj sağlamaya yönelik dahî olsa, gerek üretimin ayarlamasında, gerek emekçi haklarının belirlenmesinde sermaye çıkarı aleyhine kararlar oluşturabilir. Sermayenin özelleştirme dayatmasında, sadece kamusal birikimlere el koymak değil, aynı zamanda sermaye çevrelerince kendi çıkarları doğrultusunda alınacak ekonomik kararlarda siyasal erkin elini kolunu bağlamak ve tüm karar yetkisini kendi uhdesine almak da amaçlanmıştır. Böylece, siyasal erkin politik gerekçelerle de olsa, sermaye-dışı kesimlerin lehine kararlar alma yetkisinin kısıtlanması sağlanmış olmaktadır. Oysa, son krizde şu görüldü ki, denetimsiz piyasa serbestisi ekonomik krizlerin tetikleyicisi olabilmekte, böylece krize sürüklenen piyasalar, aktif piyasa güçlerince değil, ancak kamusal müdahale ile, bir nebze de olsa, rayına oturtulabilmektedir. Kapitalist mantık çerçevesinde, piyasa süreci, sermayenin güçlü dönemlerinde müdahale dışı kalırken, sermayenin tehlikeye düştüğü durumlarda ise, müdahale edilebilir olmalıdır. Ancak, üretim alanında olmayan devletin ekonomiyi denetleme gücü de olamaz ya da denetim olarak algılanan politika da ancak sermaye yanlısı olur. Denetimsiz güç güç olmadığı gibi, güçsüz denetim de halkın çıkarları doğrultusunda denetim olamaz!

Kapitalizm piyasa ilişkisinde krizlerin, özellikle de son krizin öğrettiği çok önemli iki konu daha var. Bunlardan biri, kapitalist mantıkla, diğer bir deyişle Akerlof-Schiller tanımında betimlenmiş olan hayvansal dürtüyle yapılmış olan yatırımların kriz esnasında değersizleşmesidir. Bazı sermaye unsurlarının kriz nedeniyle değersizleşmesi ve piyasadan silinmesi söz konusu yatırımların etkinsizliğini gösterdiği gibi, aynı zamanda piyasada kalan yatırım unsurlarının da güçlenip, piyasa mekanizmasını kendi yönünde kullanarak piyasa etkinliğini bozma eğilimine girdiğini ifade eder. Olası bir kriz esnasında etkinsiz yatırımların değersizleşmesi tam anlamı ile ulusal birikim ve değerlerin israfı anlamına gelir. Plânsız bir ekonomide salt piyasa dürtülerinin oluşturmuş ve kriz esnasında değersizleşmiş sermaye unsurunun yol açtığı ulusal maliyetin boyutu, krizin boyutu ve süresi ile aynı paralelde seyreder.

Son krizin öğrettiği diğer bir olgu da, sosyal güvenlik vb gibi bazı para-fiskal işlemlerin özel sektörde yapılmasının ileriki dönemlerde bireye sağlayacağı garantinin her hal ve koşulda garanti oluşturamayacağıdır. ABD’de AIG gibi dev bir sigorta şirketinin ve bazı başka finansal kuruluşların iflası sonucunda birçok

kişinin sağlık ve sair sigorta poliçeleri değersizleşti ve söz konusu konulardaki hakları yok oldu. Bireysel birikimlerin ileriki dönemlerde bireye sağlıklı geri döndürülmesinin ancak kamu sektöründe sağlanacak birikimlerle olası olduğu son krizde bir kez daha anlaşılmış bulunmaktadır.

- **Ekonomi-Tüketici Hakimiyeti İlişkisi:** Klâsik ve neo-klâsik başat ekonomi öğretisinde ekonomilerin sürükleyici gücünün tüketici olduğu vurgusu yapılır. Tüketici piyasa yoluyla başarılı üreticileri mükafatlandırır, başarısız üreticileri ise cezalandırıp elimine ederek, sistemin etkin çalışmasını sağlar. Tarihsel süreçte "*Homo Sapiens*" insan tipinden, "*Homo-Faber*" (üretici) ve "*Homo-Consumens*" (tüketici) insan tipine geçiş, doğal biyolojik süreci değil, kapitalist işleyiş dinamiğini vurgular. Homo-Sapiens insan türü aklını ve gücünü yaşamda kalabilmek için kullandığı için çevreyi kirletmemiş, tüketici davranışını fetişleştirmemiştir. Oysa günümüz insanı, sürü psikolojisi ile tüketimi fetiş halinde sürdürürken, aslında üretici sermayenin komutu altında olduğunun farkına varamamaktadır. Sermayenin birikim hırsı onu piyasa için üretime ve kâr elde etmeye iterken, bu amacın gerçekleşmesi piyasaların genişletilmesi koşuluna bağlı olduğundan, bireylerin tüketici fetişine itilmeleri kaçınılmaz olmaktadır. Kısacası, günümüz dünyasında tüketiciler üreticileri değil, üreticiler tüketicileri tetiklemektedir, hatta piyasaları genişletmek amacıyla, sermaye kesimi belirli toplumsal sınıf katmanları oluşturarak, göstermelik tüketim yoluyla, bireyleri amaçladıkları sosyal sınıflara ulaşmaya zorlamaktadır. Örneğin, marka fetişi gibi! Son krizde görülen odur ki, finans kuruluşları tüketici hakimiyeti ile olağanüstü gelişip günümüzdeki krize sürüklenmedi, tam tersine, üretici firmalar (özellikle de finansal firmalar) kapitalist davranış kalıbı içinde davranarak finansal enstrümanları olağanüstü boyutlarda genişleterek, finans piyasaları ile reel piyasalar arasındaki ilişkinin kopmasına, sektörler arasında dengesizliğin oluşmasına yol açtılar. Marksist iktisat öğretisine gitmeye dahî gerek kalmadan, başat iktisat öğretisi alanında "*davranışsal İktisat*" dalında dahî gözlemlenen o ki, Akerlof-Schiller çalışmasında da gösterildiği gibi, üretim aşamasındaki ekonomik ajanlar tüketim alanlarının genişletilmesinde tüketicilerden çok daha etkili olmaktadır. Nitekim, başat iktisat ekolü çerçevesinde yapılan açıklamalarda da, son krizde tüketicilerin değil, üreticilerin davranışlarının etkili olduğu ifade edilmektedir.

- **Tarihin ve İdeolojilerin Sonu Görüşü:** Evrim görüşüne göre, sonu gelmeyen şey bizzat tarihtir; tarihin sonu dünyanın sonlanması ile gelmiş olacaktır. Başka bir deyişle tarihin sonunun gelmiş olduğuna insanlık, muhtemelen, hiçbir zaman tanık olamayacaktır! Kapitalizmin dönüşümü, sermayenin değişen organik bileşimi tarihi oluşturmaya devam edeceğine göre, tarihin sonu geldi tezi, çarpık bir

ideoloji olabilir, ama hiçbir zaman gerçeği ifade etme gücüne sahip olamaz. Yaşadığımız krizler ve son kriz de şunu gösteriyor ki, kapitalizm dünya sistemi oldu ya da bu süreç tamamlanmak üzere, ama bundan sonra herşeyin aynı şekilde sürüp gideceği yönünde hiçbir garanti söz konusu değildir. Diğer bir deyişle, tarihsel devrimin sonu gelmedi!

Günümüzde kapitalizm, küreselleşme ile olgunlaşma sürecinin ileri aşamalarına yürüyor ve yaşamının bitiş noktasına yaklaşıyor! Kapitalizmin küreselleşmesi olarak tanımlanan yanlış kavramın ifade ettiği oluşumda emperyalizmin karar odakları merkezîleşmektedir, küreselleşen ise, merkez emperyalizmin tüm yerküreye yayılan sömürücü vantuzlarıdır. Bu süreç, doğal olarak, çöküş aşamasını tahmin edilmesi oldukça güç bir uzun döneme yaymış olmakla beraber, kader olan kesin sonu engelleme gücüne sahip bulunmamaktadır. Son krizde Marx'ın resimlerinin medyada yansımaları, sistemin bir gecede Marksizme döneceği anlamına gelmemektedir. Keza, günümüzde devletin ekonomilere müdahalesi de, yukarıda işaret edildiği üzere, Marksizme geçiş anlamına gelmemektedir. Kapitalist krizler, güçlü sermaye kesimleri için emeği baskılamak ve karşıtlarını elimine etmek için bir avantaj olduğu kadar, sınıfsal çatışmalı kesimlerin bilinçlenmesine hizmet ettiği sürece sermaye kesimine karşı emekçileri de güçlü ve avantajlı kılabilir.

İdeolojilerin sonunun geldiği savı, ironik olarak, bir anlamda doğrudur. Şöyle ki, ideoloji kavramını, toplumun başat sınıfının düşünce ve çıkarlarını tüm toplumun düşüncesi ve çıkarı olarak yansıtan kılıf olarak tanımlarsak, neo-klasik öğretinin sonunun geldiği doğrudur. Zira, neo-klasik iktisat ekolünde iktisadî olguların dayandırıldığı varsayımlar ve söylemlerle başat sınıfın çıkarları perdelenecek, "*bilim*" görüntüsü altında topluma enjekte edilmektedir. Buna karşın, Marksizm ise bir ideoloji olmayıp, süreci açıklayan bilimsel bir çözümleme yöntemidir.

Sonuçlandırıcı Düşünceler

Sosyal bilimler alanında izlenecek yöntemlerle ilgili tartışmaların tarihi yarım yüzyılı aşkın bir süreden daha daha gerilere gitmektedir. Burada, konumuz açısından ilgili olduğunu düşündüğüm iki yöntemi ele alarak, başat iktisat ekolünün kriz konusundaki yaklaşımını eleştirel mercek altına yatırmak istiyorum. Genelleme yaparak diyebiliriz ki, başat iktisat ekolü sosyal ve ekonomik olaylara Popperyen "*metodolojik bireysellik*" yöntemi çerçevesinde yaklaşım yapmaktadır. Bu yaklaşıma göre, ekonomik ve sosyal olaylara açıklayıcı fomülasyonlar ancak bireysel kanaatler, eğilimler ve kararlar doğrultusunda olmaları koşuluyla kabul edilebilir şekilde özetlenebilir. Oysa, bu yaklaşıma karşıt olan "*metodolojik bü-*

tümsellik” yaklaşımında ise, sosyal ve ekonomik olaylarla ilgili açıklamaların bireysel davranış ve eğilimlere indirgenmeden, bütünsellik içinde ele alınması gerektiği görüşüne dayandırılır. İktisat biliminin, toplumsal başat kesimlerin çıkar ve davranışlarının kavramsallaştırıldığı ve bilimsel görüntü altında topluma yaygınlaştırıldığı ideolojik bir aygıt olmaktan uzaklaştırılması ve tarihsel süreci açıklamada tutarlığı ve geçerliliğinin sağlanması metodolojik bütünsellik yaklaşımı ile olası olduğu ortadadır. Zira, metodolojik bütünsellik görüşünde de bireysel eğilimler ve davranışlar dışlanmamakta, ancak teoriler bireysellik üzerine değil de, bunların oluşturduğu bütünsel fenomen üzerine inşa edilmektedir. Bu yaklaşım hiçbir sübjektif yargı unsuru taşımadığı gibi, bütünselin oluşumu ve işleyişindeki aşamaları gösterdiğinden, politik karar mekanizmalarına yararlı mesajlar iletme potansiyeline de sahiptir.

Yukarıdaki bölümlerde verilmiş olan başat iktisat ekolünü bu açıdan ele aldığımızda, maalesef, metodolojik bireysellik yaklaşımının etkili olduğu görülmektedir. Akerlof-Schiller yaklaşımında bu yöntemin kullanıldığı net olarak görülmektedir. Bu durumda sistem dinamikleri ve işleyişi yanında, sistemin bireysel davranışları oluşturma ve/veya tetikleme gücü hemen tümüyle ihmal edilmektedir. Hal böyle olunca, krizlerin organik tetikleme mekanizması anlaşılammakta ve buna karşı gerekli önlemler alınmamaktadır.

Krizleri önleyici önlemlerin alınması sermayenin kâr haddi sıkışması sorununa çare üretilmemesi anlamına gelmesi yanında, krizlerin irdelenmesi de sermayenin devrim kurallarının irdelenmesini gerektireceğinden, tüm bu alanlara girilmesi sistemin sorgulanması anlamına gelir, ki başat iktisat ekolü sistemin sorgulanması sorumluluğuna giremez. Başka bir deyişle, sistemik ideolojik aygıtlar sistemin *“sert çekirdeğini”* sorgulamadan, *“yumuşak kuşağı”* üzerinde gezinir. Bu yaklaşım doğrultusunda, sistemik analiz yapılmadığı için, sistem ve kriz dinamikleri de korunmuş olur. Kriz dinamiklerinin korunması rastlantısal olmayıp, aynı anda, başat sermayenin giderek güçlenmesine hizmet ettiğinden, ideolojik aygıt olarak başat iktisat ekolünün bu alanlarda dolaşmaması onun sistemik işlevi gereğidir. Kapitalizmin gelişmesine koşut olarak insan dokusunun yerini sermaye dokusuna bırakmasının doğal sonucunda başat iktisat ekolü de sermayeye hizmete yöneliktir. Sistem dinamiklerini irdelemeyen, tarihsel süreci açıklamayı hedeflemeyen, insan dokusunu ihmal edip sermaye çıkarlarını öne alan başat iktisat ekolünün kriz açıklamaları da kriz yönetimi de, doğal olarak, sistemi koruma ve sermayeyi geliştirme doğrultusunda olur. Bir tarih kesitinde ve salt aletsel düzeyde anlatımı hedefleyen böyle bir yaklaşım tarihi sorgulamadığı gibi, geleceği de öngörmez, hatta öngöremez. Bütünsellikten yoksun başat iktisat öğretisi buzdağı-

nın tepesine bakarken, alttaki kütleyi kavrayamamaktadır. Alttaki kütlenin kavranmaması ise, akut krizlerin görüntüsel algınmasına karşın, kronik oluşum ve gelişim aşamalarının ihmal edilmesine yol açar.

Kaldı ki, bu yaklaşımda kriz kavramı salt ekonomik olgulara hapsedilerek, doğanın kirletilmesi, ekolojik yapının tahribi, doğal kaynakların hırsla tüketilmesi ve dünya nüfusunun büyük çoğunluğunun ölüm sınırı içinde yaşamaya mahkûm edilmesi gibi kapitalizmin yol açtığı olumsuzluklar da tümüyle gözardı edilir ya da dışlanır. Nedensellik ilişkisinin sorgulanmadığı böylesi kısmî yaklaşım bilimsellikten uzak olduğu gibi, insanî ve doğa yanlısı olarak da görülemez.

Samir Amin'in de belirttiği gibi, kapitalizmin işleyiş kurallarının anlaşılması kapitalist merkezlerde üretilen soyut teori ve yaklaşımlarla olanaklı değildir!

Kaynaklar

- Akerlof, George A.& Robert J. Schiller, *Animal Spirits*, Princeton University Press, Princeton, 2009
- Blaug, Mark, *The Methodology of Economics*, Cambridge University Press, Cambridge, 1980
- Kindleberger, Charles P.& Robert Aliber, *Manias, Panics, and Crashes*, Wiley, New Jersey, 2005
- Krugman, Paul, *The Return of Depression Economics*, W.W.Norton &Co. New York, 2009
- Lichtman, Richard, *The Production of Desire*, The Free Press, New York, 1982